

ISSN 2450-6486

www.ehs.eeipsy.org

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2021.1.02>

УДК 17.022.1:331.54:37.011.3-051.37

Ганна БЕЛЕНЬКА

Ціннісні смисли педагогічної професії очима студентів

HANNA BELENKA. **Values semantics of the pedagogical profession by the eyes of students.** *In the article, on the basis of the analysis of theoretical sources, an analysis of the concepts of "value" and "meaning" is presented. On their basis, the definition of "value sense" is given. The results of the analysis of the questioning of students of different courses (first and final undergraduate, master's) and teachers on the question of determination by ranking the professional values of a preschool teacher are presented. Significant differences were found in the choice of value meanings of the pedagogical profession of different groups of respondents. The most similar election of students-masters and teachers. The greatest differences are observed in assessing such qualities of a teacher as initiative and mobility. In the first five, the value is communicative. It is common to all that education in the first place is made in each group, which testifies to the understanding by all participants of the survey of the role of vocational training for the teacher.*

Key words: pedagogical profession, preschool teacher, value sense, professional training.

Актуальність. В умовах постійного розвитку сучасного суспільства, модернізації всіх ланок освітньої галузі, її інформатизації, інтеграції до європейського та міжнародного освітнього просторів, зростають вимоги до педагогічних кадрів та, відповідно, їхньої професійної підготовки.

Очікується, що нове покоління педагогічних кадрів буде не лише компетентним у своїй справі, але й гнучким, мобільним, здатним до особистісного розвитку і професійного самовдосконалення, творчої самореалізації, відкритим до широкої комунікації у суспільстві тощо. Тому проблема вироблення стратегії розвитку фахової підготовки педагогів залишається актуальною.

Аналіз наукових досліджень. В роботах сучасних науковців – В. Андрущенко, Г. Атанова, В. Бондаря, Г.Беленької, І. Зязюна, Н. Ничкало, В.Огнев'юка, С.Сисоевої визначено пріоритети підготовки фахівців нової генерації, серед яких – відповідність фахових умінь сучасним вимогам суспільного розвитку. Особлива увага приділяється професійній підготовці дошкільних педагогів, категорії педагогічних працівників, які покликані першими забезпечити умови розвитку зростаючої особистості. З огляду на динамічність змін соціуму, сучасний педагог має бути зорієнтованим на постійний професійний розвиток та освіту «впродовж життя». Реалізація такої стратегії професійної підготовки педагогів дошкільної освіти великою мірою пов'язана з формуванням у майбутніх педагогів ціннісно-сміслових орієнтирів.

Метою даної статті є обґрунтування поняття “ціннісний зміст” та презентація даних вивчення ціннісних змістів студентів – майбутніх педагогів спеціальності “Дошкільна освіта”.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поля існуючих визначень дефініції „ціннісний зміст” засвідчує розмаїття підходів до визначення цього поняття у філософії, соціології, аксіології, психології, педагогіці, культурології, етиці, естетиці тощо, а також тісне переплетіння різних взаємодоповнювальних та взаємопроникних, близьких за значенням понять, якими оперує сучасна наука, – „цінність”, „ціннісні орієнтації”, „ціннісні уявлення”, „ціннісне ставлення”, „морально-ціннісне ставлення”, „ціннісна ситуація”, „ціннісне сприймання”, „ціннісна свідомість” тощо.

У психології проблему ціннісних орієнтацій особистості, її життєвих змістів та їх розвиток у процесі навчання розглядали К. Абульханова - Славська, О. Асмолов, І. Бех, М. Боришевський, М. Вебер, Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, І. Кононов, Д. Леонтьєв, С. Максименко, М. Рокіч, В. Роменець, Т. Титаренко, В. Франк та ін.

Для розуміння сутності поняття «ціннісний смисл» доцільно проаналізувати різні підходи до розуміння окремих понять «цінність» та «смисл», поєднаних у згаданому словосполученні. Зазначимо, що аналіз поняття „цінність” тривалий час був об’єктом дослідження різних галузей науки. Проте, за весь час існування у світовій науці терміна „цінність” вчені не змогли дійти єдиної думки й подолати різноголосся у його визначенні. Складність визначення суті феномену „цінність” пов’язана з його багатозначністю та суб’єктивністю сприймання. У літературі знаходимо понад ста трактувань цього поняття. Загалом за твердженням І. Кононова, на кінець XX ст. у вітчизняній науці існували два напрями у розумінні цінностей, як:

- моделей, культурних зразків, що задають контекст, у якому відбувається реалізація життєвих проєктів окремих індивідів і суспільства взагалі;
- установок, „поведінкових готовностей суб’єкта”.

На думку дослідника, цінності можуть поставати деякою об’єктивною зовнішньою реальністю (модель, зразок), яка задана стосовно індивіда, а можуть поставати як орієнтації суб’єкта на певні об’єкти або сфери діяльності на основі ціннісних уявлень.

Суголосна з ним думка Л. Столович, який зазначає, що генеза поняття „цінність” будується на етимології слів, що його визначають і доводить поєднання в ньому таких значень:

- характеристика зовнішніх властивостей предметів, що постають як об’єкт ціннісного ставлення;
- психологічна якість особистості, що є суб’єктом взаємодії з оточуючим світом;
- стосунки між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності стають загально значущими [8, с.10].

Учені різних галузей науки визначають цінність як „значущість”, „функцію”, „форму”, „стосунки”, „потребу”, „переконання”, „діяльність”, „соціальне явище”, „норму”, „природний об’єкт”, „умову” та ін. Розглянемо найбільш значущі для нашого дослідження підходи щодо розуміння цінності.

У більшості філософських, культурологічних і соціологічних досліджень цінність розглядається як відносини між суб’єктами й об’єктами (А. Кармін, М. Каган, А. Ручка), як норма, що регулює поведінку особистості (Н. Багдасар’ян, В. Тугаринов), як соціальне явище (М. Каган), як продукт життєдіяльності суспільства або соціальних груп (А. Абішева, Г. Андреева).

Німецький філософ Р. Лотце, який увів досліджуване поняття в науку, розкриває сутність цінностей, з одного боку, божественними силами, які наділяють їх абсолютним змістом, з іншого – суб'єктивним досвідом кожної людини. У цьому визначенні, на наш погляд, дуже точно розкрито багатогранність, багатоманітність, величність цього поняття, що впливають з його абсолютного змісту.

Актуальним і сьогодні є розуміння цінності Ф. Ніцше як „фізіологічної умови збереження певного способу життя”. До того ж процес створення, генерування цінностей, на думку автора, підвладний тільки обраній особистості – „надлюдині”.

Оригінальні теорії цінностей, засновані на онтологічному підході, створили німецькі філософи М. Шеле та М. Гартман. Згідно з ними цінності розглядаються з позиції феноменології. Людина, у розумінні М. Гартмана, одночасно онтологічна й аксіологічна істота, поле битви, на якому зіштовхуються вимоги необхідності й цінності.

На думку Т. Парсонса, цінності є об'єктом інтересу, певного способу дії суб'єкта та головним чинником соціальної інтеграції людства. Цінності – „це нормативні зразки, що визначають в універсалістичних термінах схему орієнтації, бажаної для системи загалом, і не залежні від конкретної ситуації або від особливої функції всередині системи” [7, с. 18]. Головна функція цінностей, на думку автора, – узаконення нормативного порядку в суспільстві. Не можна не погодитися з думкою вченого про значущість цінностей як деяких нормативних зразків для нормального здорового функціонування суспільства. Руйнування системи цінностей, що особливо актуально сьогодні, призводить до різних проблем у життєдіяльності, функціонуванні й розвитку суспільства. В цьому контексті цінності педагога, що трансляються на його вихованців, відіграють суттєву роль у поступі соціуму.

В. Тугаринов дає достатньо просте, але суттєво містке визначення: „Цінності – це предмети, явища та їхні властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні і т. ін.) людям певного суспільства або класу та окремій особистості як спосіб задоволення потреб та інтересів” [8, с. 11]. Для нашого дослідження сутності ціннісних смислів вагомою є думка вченого про те, що цінності як явище природи й суспільства – це „не тільки те, що існує, але й те, що тільки треба здійснити, за що слід боротися” [8, с. 15 – 16].

Як свідчить аналіз наукової літератури, розуміння сутності цінностей пов'язано з поняттями смислу діяльності людини, потреб, оцінок, ідеалів, норм, установок особистості. Тож проведемо зіставлення понять

цінність і смисл.

Одним із перших, хто звернувся до проблеми смислу як психологічної категорії, був Л. Виготський. У ранніх працях поняття смислу аналізувалося автором у традиційній для лінгвістики позиції "смисл-значення".

О. Леонтьєв наголошував, що у смислі кристалізується власне особистісне ставлення людини до предмету. Оскільки ставлення може змінюватись, смисл має динамічний характер. Отже смисл є «значуще для мене значення» [4, с. 167].

У багатьох наукових працях, (І. Бех, О. Лентьєв, Н. Ткачова, В. Франкл та ін.) проблема смислів (соціальних або особистісно-індивідуальних) змикається з проблемою вибору цінностей. Так В. Франкл розташовує ці поняття на одній площині за значенням в житті людини, уважаючи їх однаково важливими та необхідними: „Бути людиною – це означає бути зверненим до смислу, що вимагає здійснення, та до цінностей, що вимагають реалізації” [10, с. 73].

По-іншому змикаються ці поняття в дослідженнях В. Нестеренка, який розділяє смисли на унікальні та загальні. Він розуміє смисл як деяку точку поєднання людини зі світом. Смисли, за якими стоїть конкретна індивідуальність, є безумовно унікальними, а ті, що узагальнюють певний досвід людства, є загальними. На нашу думку, тут виявляється практично повне ототожнення понять смисл і цінність. Отже, цінності можуть мати суто індивідуальне значення й бути загальнолюдськими. Цілком слушну думку висловлює Л. Вітгенштейн, який стверджує, що „смисл світу” повинен бути поза цим світом. У світі є все, але в ньому немає цінності, „а якщо вона була б, то не мала цінності” [3, с. 70]. Дещо по-іншому трактує поняття смислу Д. Леонтьєв, а саме - як складову образів сприймання відповідних об'єктів та уявлень, що відтворює їх життєвий смисл для суб'єкта і презентує його суб'єкту засобом емоційного оцінки образів та їх трансформацій [4, с. 181].

Згідно із твердженнями Б. Братуса, смисл виступає у свідомості людини як те, що безпосередньо відображає і несе в собі її власні життєві відносини. При цьому вчений підкреслює два важливі моменти: 1) смисл того чи іншого вчинку не породжується самим мотивом вищої за ієрархічною структурою діяльності; 2) розуміння людиною смислу того чи іншого ставлення до світу не дається просто, а потребує специфічної внутрішньої діяльності оцінки свого життя [2, с. 407 - 409].

За М. Казакіною, поняття значення, смисл і цінність цілком нероздільні, проте не тотожні. Значення розкриває об'єктивний

елемент у цінності (певні властивості), а смисл є ставленням людини до цього об'єктивного елементу цінності. Саме смисл (тобто ставлення) і створює цінність. Отже, цінність та смисл виникають під час взаємодії об'єктивного світу з потребами людини. Ми вважаємо погляди автора на значення та взаємодію понять найбільш точними.

Отже, на основі аналізу наукових джерел, ми визначаємо *ціннісний смисл як смисложиттєві орієнтації особистості, що полягають в єдності життєвих цілей, емоційної насиченості життя та задоволеності самореалізацією.*

Сформована ціннісно-смилова сфера вихователя дітей дошкільного віку передбачає наявність прийнятих загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей-знань, цінностей-смислів, цінностей-стимулів у їх гармонійному взаємозв'язку. Центральним в цій індивідуально ієрархізованій системі, на нашу думку, має бути особистісний смисл усебічного пізнання та розвитку дитини-дошкільника. Саме він визначає гуманістичну спрямованість особистості вихователя.

Відтак, вихователь дітей дошкільного віку має бути орієнтованим на загальнолюдські, професійні й особистісні цінності, бути високоморальним, по-справжньому любити обраний фах, постійно самовдосконалюватися. За цих умов постає завдання знаходження шляхів інтеграції професійної підготовки майбутніх дошкільних педагогів з їхнім ціннісно-духовним збагаченням.

Провідною ідеєю нашого дослідження є положення про те, що кожен дошкільний педагог у процесі професійної підготовки має самовизначитись як особистість, що постійно розвивається. Особистісне ціннісно-смилове самовизначення, є вихідним, визначальним із всіх видів самовизначення, оскільки задає особистісно-значимий вектор досягнення певного рівня соціальних відношень з соціумом, на основі якого формуються потреби у професійній галузі, здійснюється професійне самовдосконалення.

З огляду на зазначені теоретичні підходи і здійснювалась реалізація завдань 1-го етапу дослідження. Ним передбачалось проведення діагностування студентів різних курсів напряму підготовки "Дошкільна освіта" та їхніх викладачів для визначення системи цінностей дошкільного педагога.

Для одержання умовного "ціннісно-смилового" портрету вихователя дітей дошкільного віку, ми запросили взяти участь у дослідженні 4 групи респондентів: студентів-першокурсників (90 осіб); студентів 4 курсу бакалаврату (80 осіб), студентів магістратури

(30 осіб) та викладачів університету які займаються їхньою фаховою підготовкою (46 осіб). Всього у констатувальному етапі дослідження взяло участь 246 особи.

Насамперед респондентам було запропоновано анкету: «Якими, на ваш погляд, мають бути професійні цінності дошкільного педагога?». Запропоновані в анкеті цінності були визначені на основі праць В. Сухомлинського, І. Зязюна, Н. Тарасевич. Із 25 перелічених в анкеті професійних цінностей учасникам опитування було запропоновано обрати та проранжувати 20 – найбільш важливих на їхню думку. Запропонований перелік професійних цінностей включав: освіченість, організованість, комунікативність, креативність, доброзичливість, емоційну врівноваженість, здатність до самовдосконалення, педагогічну інтуїцію, пізнавальний інтерес, педагогічний оптимізм, шанобливість, ініціативність, адаптивність, артистичність, свободу вибору, почуття гумору, громадянську емпатію, мобільність, прийняття різнокультурного соціуму, здатність переконувати, професійну спостережливість, розвинену волю, рішучість, кмітливість. Результати відповідей представлено у таблиці.

Таблиця 1.

Шкала рейтингу професійних цінностей дошкільного педагога у розрізі груп респондентів

№	Студенти 1 курсу	Студенти 4 курсу	Магістранти	Викладачі
1	Освіченість	Освіченість	Освіченість	Освіченість
2	Креативність	Організованість	Комунікативність	Комунікативність
3	Організованість	Комунікативність	Організованість	Доброзичливість
4	Емоційна врівноваженість	Креативність	Доброзичливість	Організованість
5	Комунікативність	Доброзичливість	Креативність	Здатність до самовдосконалення
6	Пізнавальний інтерес	Педагогічна інтуїція	Емоційна врівноваженість	Креативність
7	Доброзичливість	Педагогічний оптимізм	Здатність до самовдосконалення	Емоційна врівноваженість
8	Здатність до самовдосконалення	Пізнавальний інтерес	Шанобливість	Шанобливість

9	Педагогічна інтуїція	Здатність до самовдосконалення	Педагогічна інтуїція	Педагогічна інтуїція
10	Ініціативність	Емоційна рівноваженість	Педагогічний оптимізм	Емпатія
11	Педагогічний оптимізм	Ініціативність	Пізнавальний інтерес	Педагогічний оптимізм
12	Шанобливість	Шанобливість	Артистичність	Пізнавальний інтерес
13	Адаптивність	Адаптивність	Ініціативність	Почуття гумору
14	Артистичність	Громадянська відповідальність	Свобода вибору	Свобода вибору
15	Свобода вибору	Артистичність	Адаптивність	Артистичність
16	Громадянська відповідальність	Почуття гумору	Почуття гумору	Адаптивність
17	Почуття гумору	Свобода вибору	Емпатія	Ініціативність
18	Мобільність	Мобільність	Громадянська відповідальність	Прийняття різнокультурного соціуму
19	Прийняття різнокультурного соціуму	Прийняття різнокультурного соціуму	Мобільність	Громадянська відповідальність
20	Емпатія	Емпатія	Прийняття різнокультурного соціуму	Мобільність

Як можна бачити з представлених даних, всі опитувані на перше місце серед професійних цінностей поставили освіченість. Це свідчить про усвідомлення респондентами ролі освіти в успішній фаховій діяльності. У першу п'ятірку увійшла така ціннісна якість як комунікативність. Студенти першого курсу поставили її на п'яте місце в рейтингу, четвертого (випускного для бакалаврату) – на третє, а магістри й викладачі – на друге. Тенденцію підвищення її в рейтингу пояснюємо набуттям студентами старших курсів та викладачами педагогічного досвіду який засвідчує, що без вміння комунікувати: пояснювати, домовлятися, переконувати тощо успішність педагогічного процесу неможлива. Натомість якщо креативність у студентів першого курсу стояла на другому місці, то у випускників бакалаврату вона перемістилась на четверте, у магістрів на п'яте, а у викладачів на шосте місце в рейтингу.

На нашу думку це свідчить, насамперед, про те, що студенти - першокурсники хочуть і прагнуть внести зміни в існуючу систему освіти, тому обирають креативність педагога як засіб здійснення таких змін. Студенти ж старших курсів розглядають цю якість-цінність як важливу, але таку, що має поступитися організованості та доброзичливості. Вони вже розуміють роль і місце означених цінностей у професійній підготовці й діяльності, мають досвід педагогічної практики, тож переконались у тому, що без організованості та доброзичливості педагогічний процес побудувати не можна. Здатність до самовдосконалення, без якої в сучасних умовах неможливо працювати ефективно, у викладачів посіла п'яте місце, у магістрів – шосте, у студентів четвертого й першого курсів відповідно дев'яте і восьме місце.

Цікаво, що на останньому місці у викладачів виявилась мобільність, у магістрів – прийняття різнокультурного соціуму, а у студентів молодших курсів – емпатія. Бесіди, проведені з респондентами дозволили пояснити цей факт деякою консервативністю викладачів, поганим володінням іноземною мовою. Щодо студентів – недостатнім розумінням сутності понять.

Ми констатували наближеність ціннісних смислів таких груп респондентів як викладачі та магістри. В інших спостерігались значні коливання. Великі розходження спостерігались у визнанні місця ініціативності в рейтингу цінності (від 10 до 17 позиції в рейтингу). Причому вищі позиції в рейтингу ініціативність посіла у першокурсників і одне з останніх – у викладачів.

Проведене дослідження свідчить про те, що ціннісні смисли педагогічної професії у різних груп респондентів різні. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у визначенні тенденцій їх змін у відповідності із зростанням фахової компетентності студентів, а також розробці технології впливу на емоційно-вольову сферу майбутніх педагогів з метою формування ціннісних смислів майбутньої діяльності.

References:

1. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. — 1997. — №1. — С. 124 – 130.
2. Братусь Б.С. К изучению смысловой сферы личности / Б. С. Братусь // Вестник Московского ун-та. — Сер. 14. Психология. — 1981. — No 2. — С. 46–56.
3. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. — М., 1958.

4. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии. — 1996. — № 4. — С. 17.
5. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії. Онтологія людини. — К.: Педагогіка. — 2000.
6. Онищенко Г.І. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді: особливості, умови і психологічна допомога / Г.І.Онищенко, Т.С.Гурлева// Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної АПН України / за ред. С.Д.Максименка. Т.13. Ч. 4. — К.: "ГНОЗИС", 2011. — С. 157-163
7. Парсонс Т. Система современных обществ: Пер. с англ. Л.А.Седова, А.Д.Ковалева. - М.: Аспект Пресс, 1998. — С.18.
8. Столович Л. Н. Ценностная природа категории прекрасного и этимология слов, обозначающих эту категорию // Проблема ценности в философии. — М.-Л., 1966, —С. 65–80.
9. Тугаринов В. П. Избранные философские труды / В. П. Тугаринов. — Л. : Изд.-во ЛГУ, 1988. — 344 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; [пер. с англ. и нем., под ред. Л.Я. Гофмана и Д.А. Леонтьева]. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.

Transliteration of References:

1. Bech I. (1997). Spiritual values in the development of personality. Pedagogy and psychology. 1997. №1. P. 124-130.
2. Bratus B.S. (1981). On the study of the semantic sphere of personality. Bulletin of the Moscow University. Ser.14. Psychology. N.2. P. 46-56.
3. Wittgenstein (1958). L. Logic-philosophical treatise. M.
4. Leontiev D.A. (1996). Value as Interdisciplinary Concept: Experience of Multidimensional Reconstruction. Questions of Philosophy. 1996. No. 4. P. 17.
5. Nesterenko V.G. (2000). Introduction to philosophy. Human ontology. K. : Pedagogy.
6. Onishchenko G.I. (2011). Valuably-semantic landmarks of modern youth: features, conditions and psychological help. Collection of scientific works of the GSKostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Ed. S.D. Maksimenko. T.13. Ch. 4. K.: "GNOZIS", 2011. C. 157-163.
7. Parsons T. (1998). The system of modern societies: Per. from English L. A. Seodov, A. D. Kovalev. M. : Aspect Press, 1998. p.18.
8. Stolovich L.N. The value nature of the category of beauty and the etymology of the words denoting this category. The problem of value in philosophy. M.-L., 1966, C. 65-80.
9. Tugarinov V.P. (1988). Selected Philosophical Works. L.: Izd. Of the Lviv State University, 1988. 344 c.
10. Frankl V.A. (1990). Person in Search of Meaning: Compilation. [trans. From English and him., ed. L.A. Hoffmann and D.A. Leontiev]. M. : Progress. 368 pp.

The Author

Belenka Ganna Volodymyrivna
Doctor of pedagogical Sciences, Professor,
Head of of Preschool Education of the Pedagogical
Institute of the Kiev University named after Boris Grinchenko,
Kyiv, Ukraine
E-mail: h.bielienka@kubg.edu.ua

Abstracts

Г.В. БЕЛЕНЬКА. **Ціннісні смисли педагогічної професії очима студентів.** У статті, на основі аналізу теоретичних джерел представлений аналіз понять «цінність» і «смысл». На їх основі подано визначення поняття «ціннісний смысл». Представлені результати аналізу анкетування студентів різних курсів (першого і останнього курсу бакалаврату, магістрантів) і викладачів з питання визначення, шляхом ранжирування, професійних цінностей дошкільного педагога.
Ключові слова: педагогічна професія, дошкільний педагог, ціннісний зміст, професійна підготовка.

Г.В. БЕЛЕНЬКАЯ. **Ценностные смыслы педагогической профессии глазами студентов.** В статье, на основе анализа теоретических источников представлен анализ понятий «ценность» и «смысл». На их основе подано определение «ценностный смысл». Представлены результаты анализа анкетирования студентов разных курсов (первого и последнего курса бакалаврата, магистрантов) и преподавателей по вопросу определения путем ранжирования профессиональных ценностей дошкольного педагога.
Ключевые слова: педагогическая профессия, дошкольный педагог, ценностный смысл, профессиональная подготовка.

H. BIELEŃKA. **Wartości i znaczenie zawodu pedagoga oczami studentów.** W artykule na podstawie analizy źródeł teoretycznych przedstawiono analizę pojęć „wartości” i „znaczenie”. Na ich podstawie podano definicję pojęcia „wartościowe znaczenie”. Przedstawiono wyniki analizy ankiety studentów w różnym wieku (pierwszego i ostatniego roku studiów I i II stopnia) oraz nauczycieli w kwestii ustalania poprzez ranking wartości zawodowych nauczycieli przedszkolnych.
Słowa kluczowe: zawód pedagoga, nauczyciel przedszkolny, sensy wartościowe, kształcenie zawodowe.